

N É Z Ő

FERDINANDY GYÖRGY

Kéretlen kalandozás
a latin-amerikai próza berkeiben

1.

Hölgyeim és uraim, képzeljék el egy pillanatra, hogy Dél-Amerikában vannak, egy kis latin-amerikai ország művelt közönségének szeretnék bemutatni a magyar irodalmat. Idestova nyolc évszázad irodalmát, amint az illő és szokás, egy röpké, ötvenperces beszély leforgása alatt.

Nos, azt hiszem, nem tévedek, ha arra gyanakszom, hogy – miután valamiképpen érzékeltetnék, hogy a feladat több mint nehéz, legrégibb összefüggő szövegemlékeinkkel, a Halotti beszéddel és az Ómagyar Mária-siralommal kezdenék előadásukat. Folytatnák – vélem – Janus Pannoniussal, Balassival; hogy azután sietve elérjék Csokonait, Vörösmartyt, Berzsenyit, a 19. századot.

Túl sok névvel nem célszerű próbára tenni egy mégoly művelt közönség türelmét. Arany és Petőfi után Ady következne, Kosztolányi és József Attila. Kortársainkból pedig ki-ki ízlése szerint válogatna, így kárpótolva magát, amiért ilyen fájdalmasan csonkára sikerült ez az eszmefuttatás.

De észrevették-e, hölgyeim és uraim? Van ebben a panorámában valami, amit az önök dél-amerikai közönsége furcsállni fog. Mert hát, kérdeznék, hol van itt a próza? No meg a dráma! Költészetből állna, kizárólag verseket produkált volna nyolc évszázadon át a magyar irodalom?

Mi tudjuk, hogy ez nem így van. Nem csak költőink vannak. Irodalmunk csúcsait azonban, amelyeken – mint patak medrében, kőről kőre lépegetve – végig tudunk haladni történelmünkön, kétségen kívül tucatnyi költő neve fémjelezi.

*

A latin-amerikai irodalom bemutatására készülődve én is összeállítottam egy ilyen vázlatot. Talán nehezebben, mint ahogy azt a magyar irodalomban tették volna önök. Az, amit mi innen a távolból Latin-Amerikának nevezünk, testvérek között is két tucat ország, és akárhogyan is nézem, három világrész irodalma, hiszen ha New York óriási spanyol nyelvű (chicano, neorrican stb.) irodalmát nem is vesszük számításba, Mexikó az északi földrészen fekszik. Ami pedig a Karibi térség (Kuba, Santo Domingo, Puerto Rico és a közép-amerikai kis országok) irodalmát illeti, ez is spanyol nyelvű; ha nem is dél-amerikai, de minden bizonnyal latin-amerikai irodalom.

Túl sok névvel én sem kívánom próbára tenni türelmüket. Úgy képzelem, hogy itt távol Európában nem kell attól tartanom, hogy esetleges mulasztásaimmal megsértek a tengeren túl is létező nemzeti érzékenységeket.

Az én listáimon Garcilaso de la Vega szerepel, az Inka, Alvar Nuñez Cabeza de Vaca, a hódító, majd néhány 19. századi európeér után – nagy ugrással – Ciro Alegría, Jose María Arguedas, Juan Rulfo, Alejo Carpentier, végül pedig Borges, Vargas Llosa, García Márquez.

Ennek az önkényes felsorolásnak is van egy gyengesége, amit önök, akárcsak a magyar irodalomról szóló képzeletbeli előadásunk latin-amerikai közönsége, egy kicsit furcsának fognak tartani. Mert ezek az én íróim kivétel nélkül prózában fejezik ki magukat. Hol van itt a költészet? Hol van itt a dráma? A tizenhatodik század krónikáitól napjaink mágikus realizmusáig kizárólagosan prózában íródott volna a latin-amerikai irodalom?

Tudjuk, hogy ez nem így van: figyelmeztet rá Sor Juana Inés de la Cruz, Ruben Dario, Huidobro, Pablo Neruda. Mégis megkockáztatnám, és röviden megpróbálnám érvekkel is alátámasztani: a latin-amerikai irodalom igazi műfaja, az, amelyben mint tükörben magára ismer ez a gigászi kontinens, kezdettől fogva és napjainkban egyre inkább az elbeszélő próza, a regény.

2.

De álljon meg a menet! – mondhatná valaki. Hogyan lehet két tucat ország és három világrész irodalmáról beszélve így általánosítani? Nos, ne feledjük, hogy ennek az irodalomnak közös nyelve van, és közös történelmi múltja is. Ha az áttekinthetőség kedvéért mégis megkíséreljük a rendszerezést, akkor témái szerint szoktuk egymástól az indigenista, a fekete-afrikai és a gauchok irodalmát elkülöníteni. Az indigenista az Andések fennsíkjairól szól, elsősorban Peruban, a fekete-afrikai irodalom a Karibi térségben, az ültetvényeken, a pampa gulyásainak, csikósainak irodalma pedig Argentínában született.

Schlegel eredete szerint hősi énekekre, egyházi, lovagi és polgári irodalomra osztja a középkor irodalmát. A mi esetünkben nincsen ilyen csoportosításra szükség: Latin-amerika írói, valamennyi latin-amerikai ország írói egészen századunkig a konkviztádorok utódai: kreolok.

Vigyázat: a kreol az európai szóhasználattal ellentétben a dél-amerikai fehér. A fehérek és az indiánok keveréke a mesztic, a fehérek és a feketéké a mulatt. Végül, a fekete és az indián vér keverékét – mivel más szót nem találtam rá – spanyol szóhasználattal zambónak nevezem.

Hogy még könnyebb legyen a rendszerezés, valamennyi felsorolt irányzat művelői Párizs és Madrid között nevelkedtek, hazatérésük után pedig általában Mexikó város vagy Buenos Aires vonzáskörébe kerültek. Tehát nagyon is egységes ez a két tucat nemzeti irodalom.

A helyzet nem változott századunk második feléig, amikor Párizs kezdte elveszíteni vonzóerejét, és olyan új centrumok alakultak ki, mint New York vagy Miami, ahol a spanyol nyelvű sajtónak ma már milliós olvasótábora van.

Ez után a rövid kitérő után „vamos al grano”, térjünk a tárgyra. Miből, honnan és hogyan született a latin-amerikai prózairodalom?

Első műveit, a krónikákat, konkviztádorok írták. Ezek távolról sem történelmi tanulmányok, inkább csak helyzetjelentések. A krónikás az események koronatanúja, arról számol be, amit látott és tapasztalt. Tudja, hogy az Óvilág számára minden élménye fontos és érdekes.

Erre az írói alapállásra példa Alvar Nuñez Cabeza de Vaca naplója, a Hajótörések (Naufragios). Az 1527-es, megfeneklett spanyol expedíció könyvelője tíz évet töltött az indiánok között. Jegyzeteiben nyomon lehet követni, hogyan válik a büszke hódítóból ágrólszakadt menekült, ez pedig az indiánok foglyaként hogyan tanulja meg tisztelni, becsülni a hódítók által emberszámba is alig vett „vadakat”.

Nuñez nemcsak a kalandos expedíció történetét írja meg. Az Újvilág növény- és állatvilága, és természetesen az indián lakosság életmódja és szokásai is részletes bemutatásra kerülnek krónikája lapjain. Ez a derék könyvelő gyakran szépírói eszközökhöz folyamodik: nemcsak regisztrál, meg is jelenít. Egyik-másik szűkszavú leírása kifejezetten drámai.

A befejező részben Alvar Nuñez és társai már mint az indiánok követői keresik fel a konkvisztádorokat. Kérik őket, hogy ne gyilkolják le, és ne hajtsák rabszolgasorba indián barátaikat.

A másik nagy krónikás Garcilaso de la Vega, az inka. Ez már kifejezetten önéletrajzot ír, itt sem a történelmi eseményeken van tehát a hangsúly, sokkal inkább az elbeszélő életén és érzelmein. Nincsen szándékomban ellentmondani nekik" – írja a királyi udvar történészeiről. „Inkább csak kommentárokat fűzök műveikhez, kiegészítem azokat.”

Néhány leírása, mint az utolsó inka halála, a spanyol próza gyöngyszemei közé tartozik. „Inka! Miért visznek verpadra, minő bünt, minő árulást követtél el, hogy ilyen szörnyű halált érdemelj?” – kérdezik az indiánok. „Öljenek meg veled együtt minket is!”

„De hagyjuk a beszédet. Ne tegyük gyűlöletessé ezt a szomorú történetet!” – fejezi be Garcilaso, aki a drámai hatás fokozására az egyik legnehezebb írói fogással, az elhallgatással is élni tud.

Öregkori mű a Comentarios Reales, tele nosztalgiával. Igazi, vérbeli szépirodalom.

*

Hogy a konkvisztát követő századokban miért nem torkolltak modernebb prózai műfajokba ezek az első krónikák, például hogy miért nem született meg belőlük a regény, azon ma gyakran töprengenek a tudós doktorok.

Jegyezzük meg, hogy a krónikások utódai mással voltak elfoglalva: a hódított területeket meg kellett szervezni, be kellett népesíteni. A kolóniák fokozatosan eltávolodtak az anyaországtól, nem volt se megrendelő, se olvasó: kinek és miért papírra vetni az új tapasztalatokat.

A főök azonban valószínűleg más. A krónikák, ezek a megrendelésre készült dokumentumok szentek voltak az udvar szemében. Olyannyira, hogy a spanyol Korona megtiltotta felszines, képzelet szülte badarságok (értsd: regények) behozatalát amerikai tartományába.

Az 1531-es királyi „cédula” így magyarázza az intézkedést: „...rossz hatással lennének az indiánokra, ezért nem lenne helyes, hogy ezek ilyesmit olvassanak vagy ilyesmivel foglalkozzanak.”

Egyes történészek szerint az Egyház nem akarta, hogy az indiánok rájöjjenek: ha vannak olyan könyvek, amelyek a képzelet szülöttei, akkor előfordulhat, hogy az Egyház szent szövegei is ilyenek.

Mindenféle fikciót mellőzve, sőt lenézve, még a múlt század első prózáirói is többnyire politikai, vallási vagy filozófiai eszmefuttatásokra használták fel elbeszéléseiket. Csak később, európai hatásra jelent meg Amerikában a romantikus, a század második felére pedig a realista regény.

Európai hatásra, hiszen a tehető családok hagyományosan átküldték az anyaországba gyermekeiket. Tanulni, valahogyan úgy, ahogy azt a mi arisztokráciánk tette volt a francia Riviérán. A 19. században azonban a nyugati világ fővárosa már Párizs. A dél-amerikai szeladonok általában otthagyják a kedvéért Madridot. Párizsban azután olyan furcsa dolgokkal találkozunk, mint a szociális igazságosság vagy a hazaszeretet. Amikor hazamentek, vitték magukkal a francia szellemi áramlatokat.

3.

Lent, a távoli Délen azután egyre inkább amerikai tartalommal telítődtek az európai formák. A francia romantikusok nyomán latin-amerikai társaik is felfedezik saját, „exotikus” valóságukat. Châteaubriand és Hugo, Dumas és Eugène Sue hatására Sarmiento történelmi, Jorge Isaacs szentimentális történetekben írják le a 19. századi Dél-Amerikát. A realizmus és a naturalizmus, Balzac és Zola után még inkább elemében érezheti magát a latin-amerikai írás, amelynek gyökerei – láttuk – inkább az objektív valóságból nőttek ki, mint a romantikusok szubjektív fikcióiból.

A századforduló latin-amerikai regényéről sok mindent mondanak az irodalomtörténetek. „Közelebb áll a földrajzhoz, mint az irodalomhoz” – jegyzi fel Carlos Fuentes. „Actitud regionalista y social” – lokálpatriotizmus és szociális érzékenység jellemzik prózáinkat a század elején. A kontinens a feudális nagybirtok alkonyát és az ipari forradalom kezdetét éli. A regény ezt a folyamatot ábrázolja Mariano Azuela, Romulo Gallegos, majd az ötvenes években Ciro Alegría közismert műveiben.

Mi történik tehát? Egy évszázadon át európai szellemi mozgalmak irodalmi vetületét ültette át a dél-amerikai kontinensre a regény. Tette ezt tehetségesen, nem szolgaián. Menet közben amerikai tartalommal töltődtek fel az európai formák. A nyelvezet, a stílus, a látásmód (ami sokak szerint minden irodalmi mű lényege) azonban változatlanul európai maradt.

A „real maravilloso”, a csodás való irodalma lesz az első, amely új formát, hangot talál magának, amelyben saját nyelvén szólal meg Latin-Amerika. Nem lehet immár egyetlen európai iskolába sem besorolni. Születési helye csakúgy, mint anyaga vagy nézőpontja – Latin-Amerika. Vele indul világhódító útjára a hatvanas években a dél-amerikai regény. Az új próza, amely – nevezük bár csodásnak, mágikusnak, költőinek, elsősorban és legfőképpen – eredeti. Dél-Amerika magára ismer benne, és történelme folyamán először, megtanul sajnálkozni, mérgeledni, mulatni magán. García Márquez vagy Cabrera Infante előtt a latin-amerikai prózában fehér holló volt a humor, az önirónia. Ma olyan művelői vannak, mint az argentin Barys Kálmán, a „Mélabús vaníliafagylalt” és a „Felfújható szerelem” neves írója, vagy a portorikói Luis Rafael Sánchez, aki a nyolcvanas években vidám és kétségbeesett regényekkel hódította meg az északi és a déli könyvpiacot.

Mint látjuk, az új próza eredetisége elsősorban a nyelv használatában észlelhető. Latin-Amerika szakít a tájirodalom és a korrajzok (a „costumbrismo”) retorikájával. Julio Cortázar, García Márquez, Vargas Llosa valami olyat mondanak ki világuk lényegéből, ami az európai import árnyékában öt évszázadon át rejtve maradt.

Ezért figyelünk rájuk, ezért van, hogy avitt izmusaink exportja helyett ma mindenütt Európában latin-amerikai irodalmat olvasunk.

*

Az irodalomról azonban nem beszélni kell. Tessék figyelni:

Luis Rafael Sánchez: Mélységes mély kút az éjszaka

Hét órakor: bim-bam, bim-bam. A három szentfazék bűnöcskéikkel megrakodva a templomba igyekezett, hogy az estéli üdvözlégyet eldunyorássa. Szaporán lépdeltek, a levegőben még ott rezgett a hetedik bim-bam, átjárta őket a vágyakozás, hogy sietve bevégezzék a rózsafüzért, azután megtérjenek a szeretetházba, és immár bűnök nélkül, szemüket a hasadékokra tapasztva kilelessék, ki veszi bérbe aznap éjszaka a Gurdelia matracát. Gurdelia Grifitos, az a rosszféle! Az a szégyenkőre való szégyentelen, valahány bűn forrása a faluban!

Gurdelia, amikor meghallotta a hetedik bim-bamot, mélyen kivágott ruhában, köldökét a világnak kimutatva, azzal a pompázatos gyöngyház levegőjével megállt a könyöklő mögött, és csitt-csatt, csitt-csatt, kínálni kezdte a portékáját. Kevés vevő volt rá a faluban. Egy-egy harmincas éveit taposó mamlasz, néhanapján egy kéjenc vénség, vagy egy beavatásra ácsingózó tizenöt éves tacsó. Hetenként nyolc-tíz peso összesen, amelynek maradéka, miután hármat kifizetett a szobáért, kettőt az enivalóért, kettőt púderekre, illatosítókra, rúzsokra, belevándorolt a falánk perselyben eltemetett többi hitvány papír- és fémdarab közé.

Gurdelia nem volt szép. Fogainak egyenetlen palánkja mellé düledt és ijedt szem társult, amely – roppant szerencséjére – éppen ott volt, ahol az emberek szeme lenni szokott. De ennek a vérpezsegtető néger lánynak a báját az a szép páros metafora – kilencvenötös melltartóban fogva tartott két hercegkisasszony – teljesítette ki, amelyet feldomborított a könyöklőre, és amely duzzadó elővédként szolgált neki. Mindezekért aztán hétkor a tisztességtudó és hétköznapi asszonyok sötétbe vonták erkélyeiket, csak a Gurdeliáé árasztott világosságot, mint valami fényreklám.

Gurdelia nekidől a könyöklőnek, és várt. Nem hétkor, de még csak nem is nyolckor tértek be hozzá, hanem később. Ezért azután azon a zsaluja felől felhangzó árva kis koppanáson igen elcsodálkozott. A szomszédasszony macskája – gondolta. Az a vernyákoló macska, amelyiknek mintha az lenne a dolga, hogy halálra ijessze őt. Akkor kezdődött, amikor megérkezett. Gombostűvel odaszegezett fekete lepkék, gyufaszál keresztek a könyöklőn, csendbe hasító nyávogás, bűbájosságok, átkok, varázserjú tárgyak, attól a viharos éjszakától fogva, hogy a faluba jött. De Gurdelia bátor volt. Ez mind nem ijesztette őt meg, mint ahogy nem ijesztették meg a hajnalonta felhangzó szopora szidalmak, sem a tetőre hulló kövek. Így, amikor újra felhangzott a koppanás, előkapta a seprűt, szájában cifra káromkodást tartogatott, és villámsebessé kinyitotta az ajtót. És alighogy kinyitotta:

– Én vagyok az, kisasszonyka, én jönnek be. Nézze meg, mit hozok a markomba. Fél peso lapul benne. Nézzen csak bele a tenyerem középbé. Most ezt hoztam magának, azután szombatunkint főmosom a templom előcsarnokát a papnak, és az fél, meg fél, meg fél peso, amíg azt a kettőt ki nem fizetem, mert úgy mondják, anyyi az ára.

A hadrikálás a szobában ért véget, Grifitos kisasszony meg csak bámult, mert soha nem volt ínyére, hogy kisfiúk járjanak hozzá. Nem maga miatt, mert nem ette

meg ezeket a gyerekeket, hanem a szomszédok miatt. Egy kisfiú a házában: olaj a tűzre, tápot ad mindenféle szóbeszédnek. Ráadásul egy ilyen nyálasszájú fiúcska, akinek még a bajusza sem serken, egy ilyen kéksapkás fiúcska, akit úgy hívnak...

– Hogy hívnak?

– Cucónak.

Egy ilyen kisfiú, akit Cucónak hívnak, és a sapkáját lekapva látni engedi csupasz mesztic koponyáját.

– Mit keresel itt?

– Ezzel a fél pesóval gyöttem, kisasszonyka.

– Nálam nem kapsz cukorkát.

– Én nem cukorkáért gyöttem, kisasszonyka.

– Mással meg nem szolgálhatok.

– De igen, kisasszonyka. Akik itt jártak, mind aszongyák, hogy... Nem mondom el, hogy mit, de olyan fájntos dolgokat mondanak, hogy én elhoztam magának ezt a fél pesót, mert kedvem volna a szerelemhez, amit, aszongyák, maga árul.

– Ki mondja ezt?

Gurdelia fenyegető képet vágott, csípőre tette a kezét, mint a tisztességes asszonyok, akik azt kérdezik, amit a szeszélyük diktál.

– Hallottam, amikor az apám mondta a komájának, kisasszonykám. Hogy fájntos vót. Hogy időnként eljárt ide, olyan fájntos vót, nagyon fájntos, annyira fájntos, hogy azon gondóködik, elgyön megint.

– És mi volt olyan fájntos?

– Azt én nem tom, de fájntos vót, kisasszonyka.

Gurdelia Grifitos, ez a nagy hangú, lepcsés, kihívó, közismerten bőrtorkú, falunyelve, szószátyár, epés nőszemély azt sem tudta, melyik lábára álljon. Kimeresztette a szemét, azután behunyta, csittegett-csattogott a metaforái előtt, és mindegyre csak ezt hajtogatta: Jaj, Szűzanyám, jaj, Szűzanyám! Gurdelia Grifitos, aki alaposan kitanulta a módját, hogyan kell árulni a szerelmet, láthatólag sehogy sem tudta, hogy bonyolítsa ki ezt a bonyodalmat, mert most történt meg vele először abban a nyomorúságos életében, hogy ennyire odavolt érte egy... egy... Te jóságos Isten! Zabolátlan volt, ami úgy kellett a dologhoz, mint az estéli imádság, szenvedélyes, csípős nyelvű, egyszóval nem akadt párja. De ez a Cuco névre hallgató kisfiú belészakasztotta a szót. Éppen mert kisfiú volt. Eddigi fáradságos életében megvénült agglegényekkel, éltes házasemberekkel, agg özvegyemberekkel, maguknak élő agglegényekkel vagy szarvakat viselő férjekkel, vagy éppen szarvakat felrakó férjekkel volt dolga. De egy ilyen kis taknyos, Szent-séges Cachucha! aki még búgócsigával játszik és papit eszik. Egy ilyen kis taknyos, aki jószerével a fia is lehetne. Ettől könnyű szédülés fogta el. A hasában valami összerándult, és a szavak végre kibuggyantak a száján:

– Gyerek vagy még. Ez nem vezet jóra.

– Idegyön mindenki. Az apám aszonta...

Erre már mit se lehetett mondani. Gurdelia fogai előperdültek sorban, majd visszamasíroztak, és megültek a helyükön.

– Gyerek vagy még.

– Férfi vagyok.

– Hány éves vagy?

– Tíz elmúltam.

– Hát ide figyelj, te vakarcs. Szólok a papádnak!

Ámde erre Cuco úgy lefelé görbítette a száját, mintha másnapig abba sem akarná hagyni a rücskölést, és hüppögve, szipákolva hajtogatta – férfi vagyok. Gurdelia csitgett-csattogott a metaforái előtt, unta már ezt a hisztériát, és azt mondta, hogy rendben van, kap tőle egy kis szerelmet. Legbelül pedig lassan formálódni kezdett benne egy gondolat.

– Gyere ide... ide, a szoknyám mellé.

Cuco elvigyorította magát, mint valami kölyökdémon.

– Csukd be a szemed.

– Az apám aszongya, hogy az ágyban...

– Az ágy majd később jön.

Cuco minden ízében reszketve kucorodott össze Gurdelia ágyánál. A nő csendesen ült, csak a hasában rándult össze megint jólesően valami. Azután érezte, hogy a torkából fölroppen a dallam, Cuco még egyre hajtogatta – hajja-e, hajja – de a ringó hintaszék, a gyenge fény, az altatódal csobogása lassan az álom zsongító vidékeire sodorták. Gurdelia az ágyra fektette a kislányt, és jó darabig hagyta, hadd szenderegjen. Amikor felserkent, Cuco hitetlenkedve, mámorosan kérdezte:

– Mán kész is, kisasszonyka?

A nő még nála is halkabban felelte:

– Már kész, Cuco.

Cuco futva igyekezett kifelé, miközben egyre azt ismételtette – fájtos, fájtos. Gurdelia követte őt a szemével, és érezte, hogy az altatódal csobogása átjárja őt is, elringatja a hasát, mindenét. Aznap este hamar kialudt nála a fény. És hiába kopogott-kopogtatott az ablakán egy késői öreg korhely.

(PÁL FERENC fordítása)

4.

Íme, mutatóba, egy szólam a latin-amerikai irodalmak kórusából. Hogy milyen ez a hang, azt a fordítás kitűnően érzékelteti: nem európai. Távol áll ugyan tőle a mindenáron való eredetieskedés, tehát természetes, nem egzotikus. De a maguk helyén Sánchez gyakran olyan szavak használ, amelyeket nem ismer a madridi Real Académia. A fordító jó érzékkel „ácsingózó tacsókókról”, „vernyákoló macskákról”, „hadrikálásról”, „rücskölésről” beszél, vagyis tájszavakkal fejezi ki a távolságot, amely a királyi akadémia nagyszótára és egy portorikói kisváros között feszül. Minden a helyén van itt, a magyar fordításban és a spanyol eredetiben. Ettől lesz *más*, autentikus, hiteles.

Érdemes lenne magáról a történetről is beszélni. Mert ennek a konvencionálisnak tűnő elbeszélésnek van más olvasata is. Adva van persze a portorikói legényke bájos kalandja. A karibi olvasó azonban megérzi: ez az apró, magányos, szeretetre vágyó emberke maga Puerto Rico, az apró, magányos, szeretetre vágyó trópusi sziget.

A meleg tengerek mitológiájában az anya – Spanyolország, az apa pedig az új gyarmatosító, az Egyesült Államok. A szeretetet a kislány annál az anyánál keresi, aki sorsukra hagyta tartományait. Miről szólhat az altatódal, amit elhagyott gyermekének énekel Gurdelia? Talán erről: mi lett volna, ha annak idején, ötszáz éve, egymásra talált volna az ó- és az Újvilág?

Cuco – ez a becenév melleleg egy afrikai báb neve – álmában megtalálja a szerelmet, amire vágyakozott. Csak álmában: a valóságban mást kapnak régi gazdáiktól a kifacsart, magukra hagyott gyarmatok. Ő azonban elhiszi az álmat, álmaikban (valóság híján) hinni szoktak a trópusiak.

Valahogyan így kapcsolódik a specifikushoz az általános emberi. Íme, tetten értük a mágiát, amiről a latin-amerikai próza kapcsán mindenki beszélni szokott. Az pedig valóban varázslat, hogy mindezt még fordításban is egy az egyben megérzi a magyar olvasó.

*

Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen 1992 decemberében érdekes doktori értekezés került megvitatásra. Szerzője két karibi regényt vet egybe: Guillermo Cabrera Infante „La Habana para un infante difunto” konnotációktól terhes, csak szójátékkal fordítható furcsa című regényét (magyarra „Egy néhai trónörökös Havannájának”, angolra Infante's infernonak ültették át) és Jean Rhys Széles Sargasso-tengerét, amit magyarul is élvezhet a hazai olvasó.

A tanulmány azt kívánja kimutatni, hogy mindkét műben a tér, a helyszín veszi át a főhős szerepét. Más szóval, azt követi nyomon, hogyan válik Havanna, Kuba fővárosa vagy a karibi szigetvilág személyiséggé, központi alakká Cabrera Infante, illetve Jean Rhys regényeiben.

A több mint háromszáz oldalas tanulmány meggyőzően bizonyítja azt, amit a 16. századi krónikairodalom minden ismerője tud. Tudniillik, hogy a legújabb amerikai próza gyökere valahol Alvar Nuñez Cabeza de Vaca és Garcilaso, az Inka krónikáiban kereshető.

A mágikus realizmus tehát megtalálta gyökereit. Mai krónikásai azonban már ennek a mai, forrongó új világnak a szülöttei, akik valóságuk kifejezésére megteremtették saját nyelvüket. Önbizalmuk ma már megingathatatlan: eszükbe se jut megtagadni vagy lekicsinyelni elődeiket. Mint Carpentier saját felfedezésén álmélkodva mondja: „Soha nem tudtam különbséget tenni a krónikás és a regényíró között. A regény őse a krónika.”

Az ősök újrafelfedezésével pedig befejeződött a felnőtté válás folyamata.

SZABÓ GÁBOR

Borges és az Alef-modell

A Földközi-tenger partvidékének egykorú értelmisége már a II–III. században sem számolt azzal a lehetőséggel, hogy filozófiai problémáira valamely hivatalos, nemzeti vallás keretén belül megoldást találhatna. A vallási perspektíva e túlgulásának gyakorlati eredménye pedig az lett, hogy a kor entellektüeljei a nemzeti eszmerendszerek korlátait merészen lerombolva egy új, univerzálisnak vélt hitkonstrukciót hoztak létre, amely meggyőzően olvasztotta egybe a legkülönbébb isteneket és mítoszokat; rendszerébe beépítette a számmisztikát, a Püthagoreus-tanokat, az egyiptomi misztériumokat, valamint mindaddig titkos hagyományokról lebbentették föl a leplet. Ezt a vallási „internacionalizmust” nevezzük gnoszticizmusnak.

A kor hermetizmusa egészen új igazságot keresett. Olyat, melyhez elsősorban ezoterikus könyvek révén lehetett hozzájutni. A gnosztikusok nem tartották kétséges-